

SON KOMPONENTLI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING MILLIY- MADANIY O'ZIGA XOSLIKLARI

Rejapov Izzatbek Olimbayevich
Ikkinchi chet tili kafedrasida o'qituvchisi
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Toshkent, O'zbekistan

Annotatsiya. Maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi son komponentli frazeologik birliklar milliylik va madaniyatni aks ettiruvchi milliy-madaniy hususiyatga ega til birliklari sifatida tahlil qilindi. Sonlarning qadimdan sakral yani muqaddas ma'nolarga ega deb hisoblanishi ularning olamning lisoniy manzarasida ifodalinishini ta'minlagan. Tadqiqot natijasida, biz ushbu frazeologik birliklarning milliy va ma'daniy o'ziga xosliklari quyidagi faktorlar ta'sirida paydo bo'lishi aniqladik: 1) son yoki raqamlarning ramziy ma'nolari ta'siri; 2) diniy faktorlar ta'siri; 3) mifologiya va rivoyatlar; 4) tarixiy faktlar va voqealar; 5) an'ana va urf-odatlar. Sonlarning ramziy ma'nolarining jahon madaniyatida umumiyligi, ushbu ramziy ma'nolarning ingliz va uzbek tillari frazeologik birliklarida aks etishini taqozo etadi. Ingliz va o'zbek madaniyatlarining dini, mifologiyasi, tarixiy bosqichlari, an'ana va urf-odatlar har xil bo'lganligi sababli, ushbu faktorlar ta'sirida paydo bolgan son komponentli frazeologik birliklar faqat bir tilda mavjudligini ta'minlaydi.

Kalit so'zlar: sonlar; son komponentli frazeologik birliklar; olam manzarasi; milliy-madaniy hususiyat; ramziy ma'no

НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С ЧИСЛИТЕЛЬНЫМ КОМПОНЕНТОМ

Режапов Иззатбек Олимбаевич
Преподаватель кафедры второго иностранного языка
Узбекский государственный университет мировых языков
Ташкент, Узбекистан

Аннотация. Статья посвящена исследованию национально-культурной специфики фразеологических единиц с числительным компонентом в английском и узбекском языках. Актуальность исследования обусловлена тем, что числительные с древнейших времен наделялись сакральными смыслами и являлись важным компонентом языковой картины мира любого этноса. В результате исследования выявлено, что национально-культурная специфика данных фразеологических единиц формируется под влиянием следующих факторов: 1) символика числительных; 2) влияние религиозных факторов; 3) мифология и легенды; 4) исторические факты и события; 5) традиции и обычаи. Универсальность символических значений чисел обуславливает наличие сходных по семантике фразеологических единиц как в английском, так и в узбекском языках. Различия в религии, мифологии, истории, традициях и обычаях английской и узбекской лингвокультур обуславливают существование определенных фразеологических единиц с числительным компонентом в одном из языков и их национально-культурную специфичность.

Ключевые слова: числа; фразеологические единицы с числительным компонентом, языковая картина мира, национально-культурная специфика; символическое значение

NATIONAL-CULTURAL SPECIFICS OF NUMERAL PHRASEOLOGICAL UNITS

Rejapov Izzatbek Olimbayevich
Teacher of the second foreign language department Uzbekistan State World Languages
University Tashkent, Uzbekistan

Abstract. The article deals with the study of national specifics of phraseological units with numeral component in the English and Uzbek languages. The topicality of the study is due to the fact that numerals from ancient times were endowed with sacred and symbolical meanings and were an important component of the language world picture of any ethnic group. The results of the study showed that the national-cultural specifics of these phraseological units is formed under the influence of the following factors: 1) the symbolic meanings of numerals; 2) the influence of religious factors; 3) mythology and legends; 4) historical facts and events; 5) traditions and customs. The universal character of the numerals' symbolic meanings determines the existence of similar in semantics phraseological units both in English and in Uzbek. Differences in religion, mythology, history, traditions and customs of the English and Uzbek linguocultures determine the existence of certain phraseological units with a numeral component in one of the languages and their national-cultural specificity.

Key words: numerals; phraseological units with numeral components; language world picture; national-cultural specifics; symbolic meaning

Olam manzarasi tushunchasi tilshunoslik, falsafa, madaniyatshunoslik, antropologiya, etnografiya kabi bir qator gumanitar fanlarning markaziy tushunchalaridan biri. Ma'lumki, olimlar olamning

manzarasini ikkita asosiy turga bo'ladilar: kontseptual olam manzarasi va olamning lisoniy manzarasi. Olamning kontseptual manzarasi deganda inson ongidagi voqe'liklar, dunyo to'g'risidagi tasavvurlar yig'indisi, olamning yaxlit global obrazi, inson bilish faoliyatining mahsuli, inson kontseptual apparati, inson dunyoqarashini tashkil etuvchi va uni shakllantiruvchi umumiy ong tushuniladi (11,51; 7,59; 10, 19;). Shunday ekan, kontseptual olam manzarasi – bu inson ongidagi dunyo (jamiyat, tarix, din, mifologiya, folklor, geografiya, madaniyat, psixologiya, iqtisodiyot) haqidagi ensiklopedik bilimlar majmuidir.

XX asrning 30 yillarida Yoxan Leo Vaysberger tomonidan lingvistika faniga ilk bor kiritilgan termin “olamning lisoniy manzarasi” zamonaviy lingvistika yo'nalishlarining asosiy tushunchalaridan biriga aylangan va tilshunoslar tomonidan keng talqin va ta'rif qilib kelinmoqda. Olamning lisoniy manzarasi kontseptual olam manzarasini til birliklari yordamida verballashtiradi. Olamning lisoniy manzarasi umumiy ma'noda real dunyoning til tushunchalari va kategoriyalari tizimidagi tasvirini aks ettiradi. L.Vaysgerberning fikricha, til o'zining ichki shakliga ko'ra, so'zlovchilarga boshqa tillar uzatadigan dunyoqarashdan farq qiladigan dunyoqarashni yetkazadi. Buni tilning eng ajoyib imkoniyati deb e'tirof etish va bu imkoniyatni ijtimoiy bilish shakli sifatida ta'riflash mumkin (2,119;). Olamni anglash uni bir vaqtning o'zida idrok etishni nazarda tutadi va ong orqali voqelikni aks ettirish jarayoni nutq ishlab chiqarish jarayonlari bilan bir vaqtda sodir bo'ladi (7,108;). Shunday qilib, “inson ongida namoyon bo'lgan olam manzarasi – bu o'ziga xos moddiy shaklda mustahkamlangan va amalga oshirilgan obektiv dunyoning ikkinchi darajali mavjudligidir. Bu moddiy shakl tildir” (7,15;). M.V. Pimenovning fikricha, “lisoniy olam manzarasi bu tilda aks etuvchi dunyo to'g'risidagi bilimlar yig'indisi, shuningdek, yangi bilimlarni egallash va ularni tahlil qilish usuli hisoblanadi” (10, 5;). V.V. Krasnixning ta'kidlashicha «olamning lisoniy manzarasi umumiy olam manzarasining eng chuqur qatlamlaridan biri bo'lib, u leksika, grammatika yoki paremiologiyaga muhrlangan dunyo to'g'risidagi bilimlar yig'indisi sifatida namoyon bo'lishi mumkin» (8,375;)

Bugungi kunda olamning lisoniy manzarasini o'rganish bilan bir qatorda olamning milliy manzarasi tushunchasi ham keng qamrovli izlanishlar ob'ektiga aylanmoqda. Olamning milliy manzarasi ma'lum bir millatning yoki jamiyatning madaniyati va yashash tarzini aks ettiradi. Madaniy ma'noga ega bo'lgan milliy o'ziga xos tushunchalar ma'lum bir etnik guruh madaniyatining qadriyatlarini va tamoyillarini ifodalash va milliy shaklga ega bo'lish; milliy rang-barangligi bilan ajralib turadi va milliy turmush tarzi bilan bog'liqdir. Ayniqsa, milliy mentalitet va xarakter tushunchalari ahamiyatlidir, chunki ular olamning milliy manzarasini ifodalashda asosiy tarkibiy qismlar ekanligi aniqlangan; olamning milliy manzarasining ushbu tarkibiy qismlari tilda turli shakllarda ifodalangan, bu o'sha xalq yoki vakillari uchun umumiydir. Milliy xarakter ma'lum bir milliy jamoaga xos bo'lgan prototip bo'lib, shaxsiy xususiyatlar va milliy chizgilarni aks ettiradi. Olamning milliy manzarasi o'zida xalqning madaniyatini, turmush tarzini, o'tmishini aks ettiradi va quyidagi til birliklari (realiyalar, frazeologik birliklar, stilistik vositalar, maqollar, aforizmlar, stereotiplar, matnlar) orqali aks ettiriladi. Tilda ifodalanuvchi semantik ma'nolar yagona qarashlar tizimiga ya'ni olamning milliy manzarasiga jamlanib, mazkur til sohiblari uchun umumiy bo'lgan dunyoqarashga birlashadi (5,178;).

Olamning milliy manzarasini ifodalashda keng qo'llaniluvchi eng muhim til birliklari bu lingvokulturologiyaning asosiy ob'ekti – madaniy til birliklari – lingvokultoremalardir. Bu tushuncha V.Vorobyov tomonidan kiritilgan. Lingvokulturema - murakkab, darajalararo til birligi, ham lingvistik, ham ekstralingvistik omillarning dialektik birligi, og'zaki belgi shakli, uning semantik mazmuni va madaniy ma'nosi o'rtasidagi bog'liqlikni o'zida aks ettiradi. Lingvokulturema sathlararo birlik bo'lib, o'z ichiga shakl va ma'noni oladi. Uning asosiy xususiyatlaridan biri bu, uning ma'nosida mujassam bo'lgan madaniy axborotdir (3, 331;).

O.Q.Yusupovning fikriga ko'ra, lingvokulturema o'z semantikasida (ma'nosida) madaniyatning biror bo'lagini aks ettiruvchi til yoki nutq birligidir. Lingvokulturema turli til shakllari orqali ifoda etilishi mumkin. Ularga so'z (tub, yasama, qo'shma, murakkab), so'z birikmalari, frazeologik birliklar, gap, abzas va matn kiradi (14, 57;)

Lingvokulturema turli xil til shakllari, jumladan so'zlar, so'z birikmalari, matn qismlari, frazeologik birliklar, stilistik vositalar, sintaktik tuzilmalar va hatto butun matn bilan ifodalanishi mumkin. Lingvokulturema manbalari har bir madaniyatda turlicha bo'lishi mumkin, masalan, realiya, geografik joylashuvi, tavsif matni, mashhur kishilarning nomlari, joy tavsifi, afsonalar, rivoyatlar, iqlim, tasvirlar, e'tiqodlar, taomlar, kiyim-kechak urf-odatlar va an'analari. Shunga ko'ra, olimlarning fikricha lingvokulturemalar ekvivalent bo'lmagan leksika, antroponimlar, mifologemalar, frazeologik birliklar, paremiya, odob-axloqning nutq shakllari, tasvir vositalari va boshqalar bilan ifodalanishi mumkin.(3, 331;9,208;)

Lingvokulturemalarning turiga kiruvchi lisoniy birliklardan biri frazeologik birliklar bo'lib, hozirgi kunda tadqiqotchilar ularni madaniy ma'lumotlarni uzatuvchi va madaniy boyliklar, etalonlar, ramzlarni o'z ma'nosida mujassamlashtiruvchi va aks ettiruvchi til birliklari sifatida o'rganishni maqsad qilishgan. Jumladan, frazeologik birliklar V.Gak (2010) va frazeologik birliklarni o'rganishga lingvomadaniy yondashuv asoschisi V.N. Telia (1996) tomonidan milliylik va madaniyatni aks ettiruvchi eng yorqin til birliklari sifatida e'tirof etiladi. Madaniyatlararo muloqot sohasidagi nufuzli olimlardan biri S.G.Ter-Minasova “Tilning frazeologik qatlami har bir millatga xos bo'lib, o'z qadriyatlarini, axloqini, dunyo

hodisalariga, odamlarga va boshqa xalqlarga munosabatini o'zida jamlaydi, deb ta'kidlaydi. Idiomalar, maqol va matallar xalqning turmush tarzi, geografik o'rni, bir madaniyat bilan birlashgan jamiyat tarixi va an'analarini namoyon etadi". (13, 80;)

Har bir millatning yashash tarzining lisoniy talqin etilishi qiyosiy tadqiqotlarda, ikki yoki undan ortiq tillarning tavsiflanishida yaqqol namoyon bo'ladi. Biz ushbu ishimizda o'zbek va ingliz tillaridagi sonlarning ramziy ma'nolari va son komponentli frazeologik birliklarning milliy-madaniy jihatdan o'ziga xosliklarini ko'rib chiqamiz. Sonlar frazeologik birliklarning shakllanishida faol ishtirok etadi. Bir-biriga qardosh bo'lmagan tillar ya'ni o'zbek va ingliz tillarida son komponentli frazeologik birliklarni tahlil qilish, ularning ramziy ahamiyati va madaniy o'ziga xosligini o'rganishda linguokulturologik va leksik semantik jihatlariga alohida e'tibor berildi.

Qadim zamonlardan beri sonlar dunyoda tartibni belgilovchi va undagi insonning yo'nalishini tasvirlash vositasi bo'lib xizmat qilgan. Insonlar sonlarni yashirin ma'nolarni o'zida aks ettiruvchi va atrofdagi hamma narsaga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan sehriga ega deya qarashgan. Sonlar dunyodagi barcha mavjudotlar va narsalarning ajralmas qismi sifatida qabul qilingan bo'lib, ular jismoniy uyg'unlikni va hayot qonunlarini boshqargan, makon va vaqt, dunyoning birligi sifatida tushunilgan. Sonlar koinotning ilohiy timsoli, olam manzarasining asosi sifatida talqin qilingan.

Sonlar bir tomondan jahon madaniyatining umumbashariy ramzi sifatida hamda, milliy va madaniy belgilari o'zida mujassam etganliklari uchun olamning milliy manzarasining bir qismini tashkil qiladi. O'zida ramziylikni ifodalovchi sonlarning maxsus guruhini qiyosiy o'rganish ularning shakllanish tarixini va ona tilida so'zlashuvchi odamlarning so'z boyligi, dunyoqarashining rivojlanishi, voqelikni idrok etish hamda frazeologik birliklarning shakllanish va foydalanish omillarini kuzatish imkonini beradi.

Ko'plab izlanuvchilar fikricha frazeologik birliklarning milliy-madaniy xususiyatlari boshqa tillarda mavjud bo'lmaganligi bilan o'ziga xosdir. Lekin tillarni qiyoslab o'rganganda ba'zi frazeologik birliklar bir xil ma'noni anglatishi lekin milliy o'ziga xoslikni anglatishda turli xil manzara yaratishini ko'rishimiz mumkin. Shuni ta'kidlashimiz asosliki, milliy-madaniy o'ziga xoslikga ega son komponentli frazeologik birliklar semantik, mavzuiy va etimologik jihatlariga ko'ra tavsiflanadi.

Tadqiqotimiz natijasida son komponentli frazeologik birliklarning milliy-madaniy xususiyatlari quyidagi faktorlarga bog'liqligi aniqlandi:

- Son yoki raqamlarning ramziy ma'nolari ta'siri;
- Diniy faktorlar ta'siri;
- Mifologiya va rivoyatlar;
- Tarixiy faktlar va voqealar;
- An'ana va urf-odatlar.

Yuqorida qayd etganimizdek, son komponentli frazeologik birliklarning milliy-madaniy xususiyatlarini aks ettiruvchi birinchi faktor ramziy ma'nolarning ta'siri bo'lib, biz ushbu faktorning milliy-madaniy xususiyatlarga ta'sirini ikki soni va u qatnashgan frazeologik birliklar misolida ko'rib chiqamiz.

Ikki sonining ramziy ma'nolari: juftlik, ikkilik, qarama-qarshilik. Ikki sonini ziddiyatlar soni deb ham atashadi. Butun dunyo ikkita qarama-qarshi qutbga bo'lingan deb ishonilgan (xitoyliklar ularni «yin» va «yang» deb atashgan): yorug'lik va zulmat, osmon va yer, tirik va jonsiz, erkak va ayol. Ikki soni hodisalarini, bir-biriga qarama-qarshi tasvirlashda ishlatilishiga misol sifatida farishtalar haqidagi o'zbek diniy g'oyalarda ikki farishtaning haqidagi rivoyatni keltirish mumkin: kishi o'lgach uni yoniga Munkar va Nakir degan farishtalar kelib uni savol-javob qilishadi va bu "farishta" obrazi o'zbek madaniyati va e'tiqodiga islom dini bilan kirib kelgan. Islom g'oyalariga, Munkar odamning o'ng yelkasiga o'tirib, yaxshiliklarini yozadi, Nakir chap yelkasiga o'tirib, gunohlarni yozadi. Qaysi holatlar ko'proq qayd etilishiga qarab, Alloh taolo insonni jannatga yoki do'zaxga yuboradi.

Ikki sonining qarama-qarshilik ramziy ma'nolarini quyidagi misollarda ifodalashini ko'rishimiz mumkin:

- two of a trade never (or seldom) agree (eng) – ikki qo'chqorning boshi bir qozonda qaynamas (uz);
- when two Sundays come in one week(eng) – hech qachon, qizil qor yoqqanda;
- if you run after two hares, you will catch neither(eng) – ikki kemani boshini ushlagan g'arq bo'ladi(uz);
- two-faced (eng)-ikkita yuzlamachi (uz)

two-faced (eng)-ikkita yuzlamachi (uz)

Ingliz va o'zbek tillarida ikki soni shuningdek juftlik ma'nosini bildirish uchun ham qo'llaniladi:

double harness (eng) – turmush qurmoq, nikohlanmoq(o'zb tarjima). Bu yerda "harness" otlarga taqiladigan egar-jabduq bo'lib, ikkita ot aravaga qo'shilganda "double harness", ya'ni juft egar jabduq bilan qo'shilgan bo'lib bu so'z keyinchalik inglizlarda ikkita insonning turmush qurishi, nikohdan o'tishi ma'nosini anglatuvchi frazeologik birlikka aylangan. Bu frazeologik birlikning o'zbek tilidagi ekvivalenti er xotin qo'sh ho'kiz (uz); bir boshini ikkita qilmoq- iboralaridir. Quyidagi ikki soni va uning sinonimlari ishlatilgan misollarda ham ushbu sonning juftlikni anglatuvchi ma'nosini ifodalagan: play double (eng) , see double (eng) a double-edged (or two-edged) sword (eng) a twice-told tale (eng); it takes two to make a quarrel (eng) -qars ikki qo'ldan chiqadi(uz).

Ikki dunyoning mavjudligini yani dunyo va oxiratni bildirish uchun ham ikki sonidan foydalaniladi:

ikkala dunyoda ham-ikki dunyoda ham; ikki dunyo rohatini ko'r; ikki dunyoda aziz bo'l.

Son komponentli frazeologik birliklarning milliy-madaniy xususiyatlari bog'liq bo'lgan ikkinchi faktor diniy faktorlar ta'siridir. Barchamizga ma'lumki Yevropa xalqlarining asosiy dini xristianlik bo'lib bu dinning muqaddas kitobi bo'lmish Injil xristian madaniyatining asosi va xristianlar fikrlari, dunyoqarashlari va umuman olganda ularning madaniyati va hayot tarzining abadiy va ajralmas qismiga aylangan. Shuningdek xristianlik ular ijtimoiy hayotining barcha bo'g'inlariga kirib borib, ularning konseptual olam manzarasi va o'ziga xos mafkurasi yaralishida juda muhim hisoblanadi. Injil o'zida ko'plab qadimiy bilimlarni jamlagan va yozuvchilar Injildan ilhomlanib undagi xarakterlar, iboralar, obrazlar, afsonalar va maqollardan o'z asarlarida foydalanishgan.(1,117;) Ushbu muqaddas kitob til va adabiyotga juda katta tasir qilib ularni frazeologik birliklarning juda katta manbasi bo'lib hizmat qilgan. Buni quyidagi misollarda ko'rishimiz mumkin:

the Thirty-nine Articles - Angliya cherkovining doktrinal bayonoti bo'lib, ushbu bayonatda ular cherkovning liturgiyasini va ta'limotini taqdim etadilar. O'ttiz to'qqizta maqola arxiyepiskop Tomas Krenmer tomonidan 1553 yilda «fikrlarda tortishuvlarga yo'l qo'ymaslik uchun»

The three golden balls - Lombardlarni osongina aniqlash mumkin bo'lgan uchta oltin to'p, Avliyo Nikolayning ramzi bo'lgan, u, afsonaga ko'ra, uchta yosh qizni qashshoqlikdan qutqarib, turmush qurishlari uchun har biriga bir qop oltin qarz bergan.

Xristianlarda shuningdek uch soni muqaddas ma'noga ega bo'lib three spirits – Xudo, ota va o'g'ilni ifodalash uchun ham ishlatiladi. The ten commandments - O'n amr, shuningdek, Dekalog («O'n bayonot») deb nomlanuvchi diniy va axloqiy qonunlar ro'yxati bo'lib, Injil an'analari ko'ra, Xudo tomonidan Sinay tog'ida Musoga ikkita tosh lavhada berilgan. Yuqoridagi frazeologik birliklar nutqda ishlatilganda o'zgaraydigan qoida, buyruqlarni ifodalash uchun ishlatiladi.

Xuddi xristianlik dini yevropa xalqlari hayotida muhim o'rin tutganidek Islom dinining o'rni ham musulmonlar hayotining asosiysi mezoni va ular dinning muqaddas kitobi Quroni Karimda nozil bo'lgan oyatlar, farz va sunnat amallar asosida yashashadi. Bu o'z o'zidan musulmon xalqlarining madaniyati, urf odati, an'analari, ilm fani va til va adabiyotiga salmoqli ta'sir qilgan. Insonlarning kundalik hayotida ishlatiladigan ko'plab frazeologik birliklar ham yki Quroni Karimdan olinganligi yoki dinning muqaddas arkonlari bilan bog'liqligini ko'rishimiz mumkin. Masalan:

“yettinchi osmonda”-bahtlilik, hursandchilikni bildiradi va Islom dinida jannatning, arsh a'loning yetti qavatdan iborat ekanligi, Allohga eng yaqin qavat yettinchi qavatligi va Meroj kechasida Muhammad (SAV) arsh a'loga ko'tarilgani va bu yuksak maqom ekanligi yani bahtning yuksak darajasi ekanligini bildirgan va boshqa tillarga ushbu ibora bahtlilikning yuksak darajasini ifodalash ma'nosi bilan kirib kelgan.

Milliy-madaniy xususiyatlarni o'zida namoyon etuvchi uchinchi faktor mifologiya va rivoyatlar bo'lib, ularning xalqlar madaniyatiga ta'siri kuchli bo'lgan va buning natijasida ular bir qator son komponentli frazeologik birliklarni paydo bo'lishiga olib kelgan: a cat has nine lives (eng) – mushukning to'qqiz joni bor (o'z tarjima). Bu iboraning kelib chiqishi qadimiy Misr xudosi Raning mushuk qiyofasida yer osti dunyosiga tashrif buyurishi va bu tashrif davomida qolgan muqaddas sakkizta xudoni ham o'zida jamlab yer osti dunyosiga tushgani aytiladi. Ingliz va o'zbek xalqlarining hayotida afsona, rivoyat va irm-sirimlarning ta'siri juda kuchli ekanligini yuqoridagi misollar ko'rsatib turipti.

O'n ikki sonining ramziyligi, birinchi navbatda, astronomiyaning asosiy tushunchalari va g'arbiy va sharqiy xalqlarda mavjud bo'lgan astrologiyaga oid bilimlar bilan bog'liq. Bundan tashqari, nasroniylikda bu raqam «tanlangan raqam» ma'nosiga ega va miqdorning Iso Masihning havoriylari, Iyakov o'g'illari, qadimiy Isroilning 12 qabilalari mavjudligi, Yunon Panteonidagi o'n ikkita Olimpiya xudolari va boshqalar bilan tasdiqlanadi. Xet va Anadolu an'analari ko'ra, qurbonlik qilinadigan hayvon tanasi o'n ikkita asosiy qismlardan iborat deb ishoniladi va diniy marosim paytida u o'n ikki qismga bo'linadi. (O'zbek tilida tilida: molning 12 muchasi - hayvonning 12 qismi). Shuningdek, qadimgi islom tibbiyot matnlarida ruhning o'n ikki dushmani degan qaydlar mavjud. Qadimgi Yunonistonning dastlabki davrida xudolarning asosiy soni o'n ikkita edi. Bu o'n ikki raqamning muqaddas qiymati, aftidan Hind-Yevropa madaniyatida yilning o'n ikki oyga bo'linishi bilan bog'liq edi. Yevropa mifologiyasida o'n ikki soni juda keng tarqalgan: twelve-headed snakes – o'n ikki boshli ilonlar, twelve brother's robber's – o'n ikki aka-uka qarog'chilar. O'n ikki soni ingliz frazeologik birliklarda “Dozen” so'zi bilan ham ifodalanishi mumkin: a baker's dozen, long dozen. Ushbu iboralar orasida “devil's dozen” iborasini ko'rib chiqamiz. Ushbu frazeologik birlik Shabbat kunidagi jodugarlar soni hisoblangan, bunga nasroniylarning o'rta asrlardagi diniy bilimsizligi sabab bo'lgan.

To'rtinchi faktor bo'lgan tarixiy faktlar va voqealar bilan bog'liq va o'ziga xos ma'noni ifodalovchi son komponentli frazeologik birliklar ham ushbu ikki millatning milliy va madaniy hususiyatlarini, yashash tarzini va milliy manzarasini talqin etishda muhim ahamiyat kasb etadi buni quyidagi misollar yordamida ko'rishimiz mumkin:

the three tailors of Tooley Street (eng)- o'zini butun xalq vakillari deb da'vo qiladigan kichik guruh (o'z tarjima). Ushbu frazeologik birlikning kelib chiqishi Britaniya bosh vaziri Jorj Kanningga borib taqaladi va uning so'zlariga ko'ra, parlamentga shikoyat arizasini taqdim etgan shaxslar «Biz, Angliya xalqi» vakilimiz deya so'zlashadi va u ularga ushbu ibora bilan ta'rif beradi.

the City of One Hundred Hills (eng)- yuzta tepalikdagi shahar degan ma'noni bildiruvchi ushbu

ibora Amerika Qo'shma shtatlarida joylashgan Atalanta shahriga berilgan ta'rifdir. Bilamizki AQSHning janubiy shtatlaridagi shahrlar shimoldagilardan ancha boyroq bo'lib, Atalanta shahri bepayonligi va yuqori infrastrukturaga egaligi uchun shimolning janubi, yuzta tepalikda joylashgan bepayon shahar deya ta'riflanadi;

“fifth column” (“beshinchi kolonna”, dushmanning yashirin sheriklari, ayg'oqchilar va sabotajchilar). Ushbu frazeologik birlik ispancha kvinta kolonnasining tarjimasini bo'lib Ispaniya fuqarolar urushi davrida isyonchi general Emilio Mola bilan bog'liq. Mola Madridning qulashini bashorat qilgan edi, chunki shaharga yaqinlashib kelayotgan isyonchi qo'shinlarning to'rtta kolonnasi bilan birga yana bir yashirin xayrixohlar kolonnasi qo'shilgan. 1936 yil oktyabr oyida The New York Times gazetasida chop etilgan maqolada Uilyam Karni o'sha yashirin isyonchi tarafdorlarini «beshinchi ustun» deb ta'riflagan va ushbu ibora ingliz tiliga kirib kelgan. Ernest Xeminguey uni 1938 yil kitobining sarlavhasida qo'llaganidan keyin ibora keng tarqalgan. Ikkinchi Jahon urushi davrida xorijiy davlatlardagi natsist tarafdorlariga nisbatan qo'llanilgan.

An'ana va urf-odatlar milliy-madaniy xususiyatlarga ta'sir o'tkazuvchi beshinchi faktor bo'lib, ikkala madaniyatda ham millatlarning urf odatlari va an'analari ifodalovchi son komponentli frazeologik birliklarga misollar juda ko'p. Qadimgi ingliz an'alariga ko'ra, odamlar novvoylardan o'n ikkita non olishganda o'n uchinchi non novvoy tomonidan tekinga qo'shib berilgan va “a baker's dozen” iborasi shunday paydo bo'lgan. Biror kishi vafot etganidan keyin uchinchi kuni o'zbeklar xotirlash marosimini o'tkazishadi: uchini o'tkazish; uchni o'qitish (Qur'on tilovat qilinadi) va dafn va xotirlash marosimidagi uchinchi kun ma'nosini belgilab, vaqtning muqaddas chegarasini ko'rsatadi. Shuningdek kimdir vafot etsa o'limidan yetti kundan keyin marosim o'tkazish va yettisini o'tkazmoq, yettisini o'qitmoq kabi iboralar bilan ta'riflanadi va bu yetti sonning biror bir siklning tugashini va tugallanganlik ma'nosini o'zida qamrashini ko'rsatadi.

Xulosa sifatida quyidagilarni e'tirof etish mumkin:

ko'plab xalqlarning dunyoqarashida sonlar muqaddas qadriyatlarga ega va ularning kelib chiqishi insoniyat tarixining dastlabki bosqichlariga borib taqaladi;

ingliz va o'zbek tillaridagi son komponentli frazeologik birliklarning milliy va ma'daniy o'ziga xosliklari quyidagi faktorlar ta'sirida paydo bo'ladi: 1) son yoki raqamlarning ramziy ma'nolari ta'siri; 2) diniy faktorlar ta'siri; 3) mifologiya va rivoyatlar; 4) tarixiy faktlar va voqealar; 5) an'ana va urf-odatlar;

sonlar ramziy ma'nolarning son komponentli frazeologik birliklarda aks etishi ingliz va o'zbek tillari uchun umumiy bo'lib, ular ushbu frazeologik birliklarining izomorfik hususiyati hisoblanishi mumkin;

ingliz va o'zbek madaniyatlarining dini, mifologiyasi, tarixiy bosqichlari, an'ana va urf-odatlari har xil bo'lganligi sababli, ushbu faktorlar ta'sirida paydo bolgan son komponentli frazeologik birliklar faqat bir tilda mavjudligini ta'minlaydi;

son komponentli frazeologik birliklarning madaniy semantikasini doim ham ularning ramziy ma'nolari bilan tushuntirib berish imkonsiz va bu muayyan madaniyat vakillariga xos bo'lgan an'analari, yashash tarzi, tarixiy hayot yo'li, diniy qarashlari, afsona va rivoyatlar va irm-sirimlarning ushbu madaniyatlarga ta'siri bilan bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ashurova D.U., Galieva M.R. Cultural Linguistics. – Tashkent, VneshInvestProm, 2019. – 208 p.
2. Вайсгербер Л. Родной язык и формирование духа. – Москва, 1993. – 232 с.
3. Воробьев В. В. Лингвокультурология (теория и методы) – М.: Академия, 2008. – 331 с.
4. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология: на материале французского и русского языков. М., 1977; 2-е изд. 2010
5. Галиева М.Р. Вербализация концептосферы Word/Сўз/Слово в английской, узбекской и русской языковых картинах мира. – Ташкент, Дисс. канд.филол. наук, 2010. – 178 с.
6. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию [Текст]: Пер. с нем. / В. Гумбольдт; Общ. ред. Г. В. Рамишвили; Послесл. А. В. Гулыги и В. А. Звегинцева. - М.: ОАО ИГ «Прогресс», 2000. – 400 с.
7. Колшанский Г. В. Объективная картина мира в познании и языке. – М.: Наука, 1990. – 108 с.
8. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»; миф или реальность? – М.: Гнозис. 2003. – 375 с.
9. Маслова В.А Лингвокультурология: М.:Изд.центр академия,2007. - 208 с.
10. Пименова М. В. Душа и дух: особенности концептуализации. – Кемерово: 2004. – 385 с.
11. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. – М.: Восток Запад, 2007. – 314 с.
12. Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. М. : Школа «Языки русской культуры», 1996
13. Тер-Минасова С.Г. - Война и мир языков и культур Слово изд. 2008
14. Юсупов Ў.Қ. Маъно, тушунча, концепт ва лингвокултурема атамалари хусусида// Стилистика тилшуносликнинг замонавий йўналишларида. Илмий-амалий конференция материаллари тўплами. Т.: 2011 6.57